

УДК 347.238.31

ЗАДОРЖНА А.П.

НАСЛІДКИ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ПІДСУДНОСТІ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ

У статті піднімається питання процесуальних наслідків порушення правил підсудності цивільних справ та їх реалізація в практичній площині.

Ключові слова: підсудність, позивач, відповідач, цивільна справа, позовна заява.

В статье поднимается вопрос процессуальных последствий нарушения подсудности гражданских дел и их реализация в практической плоскости.

Ключевые слова: подсудность, истец, ответчик, гражданское дело, исковое заявление.

The article raises the question of the procedural consequences of the violation of rules of jurisdiction in civil cases and its realization in the practical field.

Key words: jurisdiction, plaintiff, defendant, civil case, claim.

Вступ. Відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Це право, зокрема, передбачає, що кожна особа має право на розгляд і вирішення її цивільної справи тим судом, до повноважень якого вона належить (уповноваженим судом). На практиці доволі часто трапляються випадки, коли позивач звертається до суду, що не має повноважень розглядати відповідну цивільну справу. Порушення правил підсудності призводить до того, що особа позбавляється можливості розгляду її справи саме в уповноваженому суді як «суді, встановленому законом».

Однак, якщо цивільна справа не підсудна суду, якому була направлена позовна заява (заява), то можливі такі процесуальні наслідки: виноситься ухвала про повернення позовної заяви (заяви) особі, яка її подала; виноситься ухвала про передачу цивільної справи до того суду, якому вона була підсудна; скасування рішення суду в цивільній справі; продовження розгляду цивільної справи.

Постановка завдання. В статті йтиме мова про процесуальні аспекти вищевказаних процесуальних наслідків та їх застосування на практиці з метою оперативного вирішення цивільних справ.

Результати дослідження. Отже, розглянемо вищевказані процесуальні наслідки більш детально.

Винесення ухвали про повернення позовної заяви (заяви) особі, яка її подала до суду, виступає одним із найбільш поширених процесуальних наслідків недотримання правил підсудності цивільної справи на практиці. Так, статтею 115 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України встановлено: якщо суддя, вирішуючи питання про відкриття провадження у справі, встановить, що справа не підсудна цьому суду, заява повертається позивачеві для подання до належного суду, про що затверджується ухвала.

Оскільки на стадії порушення цивільної справи не передбачено проведення судового засідання та безпосереднього спілкування суду з учасниками процесу, особа, яка звертається до суду та суддя спілкуються документально. Суд, направляючи ухвали, дає заявнику інформацію щодо виникнення проблем з питань підсудності, у зв'язку із зверненням до суду. Саме цікаве те, що відповідно до чинного закону, суддя не зобов'язаний вказувати у тексті ухвали про повернення позовної заяви у зв'язку з непідсудністю справи суду та зазначати належний суд, до якого заявнику потрібно було би звернутися з самого початку. Вказана ситуація отримує критику в доктрині цивільного процесу, відповідно до якої суд повинен вказувати позивачу (заявнику), до якого суду він повинен звернутися. Так, О.В. Колісник вказує, що «слід було б зобов'язати суд

визначати в ухвалі про відмову у відкритті провадження або про повернення заяви той належний суд, до якого особі необхідно звернутися, як це зазначено у ч. 2 ст. 206 ЦПК, – адже відповідно до неї суд має повідомити заявникові, до юрисдикції якого суду віднесено розгляд справи, якщо провадження в ній закривається з підстав, визначених п. 1 ч. 1 ст. 205 ЦПК» [1, с. 48-49]. Інакша ситуація зумовлює створення перепон у реалізації права на доступ до правосуддя в сфері цивільної юрисдикції.

Відносно недавно у Верховній Раді України було зареєстровано законопроект № 1497 щодо удосконалення засад організації та функціонування судової влади відповідно до європейських стандартів. В пояснювальній записці автори законопроекту зазначають, що він спрямований на реформування судоустрою з метою покращення доступності правосуддя, зміцнення незалежності суддів, приведення системи правосуддя у відповідність до потреб суспільства та європейських стандартів. Так, з метою покращення доступу до справедливого суду встановлено механізм, який не дає суду можливості повернути заяву через непідсудність чи неналежність до юрисдикції суду – суд, який отримав заяву, повинен буде сам передати її за належністю. Тому обов'язок правильно визначити юрисдикцію та підсудність справи буде перекладено із позивачів на суди [2].

Наразі судова практика вказує, що судді по-різному виносять ухвали про повернення позовної заяви відповідачу, у зв'язку із непідсудністю цивільної справи суду. У багатьох випадках суддя виносить ухвалу про повернення позовної заяви (заяви) у зв'язку з непідсудністю цивільної справи суду без вказівки у змісті ухвали на той конкретний суд, до якого особі потрібно звертатися [3]. В інших випадках суддя чітко не вказує конкретний суд, до якого особі треба було би звернутися з самого початку, але із змісту ухвали можна самому здогадатися, оскільки вказується адміністративна територія, що виступає місцем реєстрації проживання чи перебування відповідача («судом встановлено, що, згідно з вказаною в позовній заяві адресою, відповідач проживає у с. Бобівці Сторожинського району Чернівецької області, а тому дана справа Шевченківському районному суду м. Чернівці не підсудна») [4]. Також існують випадки, коли суддя, встановивши недотримання правил підсудності, прямо в тексті ухвали про повернення позовної заяви вказує конкретний суд, куди з цією заявою особі треба було одразу звернутися («судом встановлено, що нерухоме майно, а саме квартира, яку має намір поділити позивачка, знаходиться за адресою АДРЕСА_1, а тому дана справа підлягає розгляду в Першотравневому районному суді м. Чернівці») [5].

На нашу думку, не варто зобов'язувати суд, при порушенні правил підсудності, вказувати той суд, до якого особі слід подавати позовну заяву. По-перше, із поданих заявником документів не завжди інформація, на підставі якої можна визначити належний суд, може бути доступною судді. По-друге, особа може змінити вимоги або осіб на стороні відповідача, що приведе до зміни підсудності. Не випадково ч. 5 ст. 121 ЦПК України передбачає, що повернення позовної заяви не перешкоджає повторному зверненню із заявою до суду, якщо перестануть існувати обставини, що стали підставою для повернення заяви (наприклад, відповідач міг переїхати на територію юрисдикції суду, до якого особа раніше вже зверталася).

Вважаємо, що у цій ситуації суддя повинен керуватися суддівським розсудом та, виходячи із конкретних обставин справи, дивитися, чи є можливість точно встановити належний суд за поданою заявою, чи ні. Якщо є, він повинен вказати дану інформацію, аж до визначення поштової адреси суду, щоб заявник знав, куди йому звертатися із позовною заявою (заявою). Так, наразі пересічним громадянам важко визначити територіальну підсудність цивільних справ у районах проведення АТО. З цього приводу було видано Розпорядження Вищого Спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про визначення територіальної підсудності справ» № 2710/38-14 від 2 вересня 2014 року стосовно правил визначення територіальної підсудності цивільних справ та кримінальних проваджень, підсудних місцевим загальним судам, розташованим у районі проведення антитерористичної операції [6]. На практиці зустрічаються випадки, коли суди чітко визначають належний суд, з врахуванням даного Розпорядження. Зокрема, «територіальна підсудність цивільних справ Тельманівського районного суду Донецької області визначена Приморському районному суду Запорізької області. Заявниці ОСОБА_2 необхідно з даною заявою про видачу судового наказу звернутись до Приморського районного суду Запорізької області, розташованого за адресою: 72100, Запорізька область, Приморський район, м. Приморськ, 6» [7].

Якщо такої можливості для визначення належного суду немає, то в змісті ухвали про повернення позовної заяви (заяви) суддя повинен утриматися від таких рекомендацій позивачу (заявнику).

Виходячи із того, як наразі сформульовані правила родової підсудності цивільних справ у діючому ЦПК України, помилка із визначення належного суду по цьому виду підсудності на практиці немає. Ось чому в основному допускаються помилки при визначенні належного суду,

пов'язані з порушенням правил територіальної підсудності. Проте незалежно від того, чи були виявлені помилки на етапі звернення до суду стосовно територіальної або родової підсудності, суди повинні однаково реагувати на такі процесуальні порушення та виносити ухвалу про повернення позовної заяви. Ст. 115 ЦПК України такий наслідок не диференціює залежно від виду підсудності. Тому важко погодитися із Н.М. Бессараб, яка вказує, що при виявленні порушень правил предметної підсудності суддя повинен відмовити у відкритті провадження в цивільній справі, оскільки заява не підлягає розгляду в судах у порядку цивільного судочинства [8, с. 162-163]. Порушення правил підсудності, навіть родової, не створює непереборних умов звернення до суду, як, наприклад, порушення правил цивільної юрисдикції. Ухвала про відмову у відкритті провадження у справі не дає особі повторно звернутися із даною ухвалою до суду. В той час, як ухвала про повернення позовної заяви такої можливості не позбавляє.

Винесення ухвали про передачу цивільної справи до того суду, якому вона була підсудна виступає другим процесуальним наслідком порушення правил підсудності в цивільному процесі.

Як правило, судді правильно визначають дотримання правил підсудності в цивільній справі на етапі відкриття провадження по ній. В подальшому вони до цього питання більше не повертаються. Але не слід забувати, що судді також люди, яким властиво помилятися, особливо суддям-початківцям. Тому на практиці не рідко виникає ситуація, коли суддя відкрив провадження в цивільній справі, думаючи, що порушення правил підсудності не було, але потім усвідомить свою помилку. Інколи в цьому судді може допомогти розібратися процесуальна активність сторони відповідача або його представника, який може вказати на таку помилку судді в попередньому чи судовому засіданні. Не завжди такі процесуальні порушення стаються через помилку судді, може мати місце банальна неповнота інформації, надана з боку позивача (заявника), яка не дала можливість судді адекватно оцінити порушення правил підсудності [9]. В будь-якому разі, незалежно від того, хто був ініціатором вказівки на порушення правил підсудності, розгляд цивільної справи у суді, що допустив таку помилку, забороняється. Саме тому суддя повинен винести ухвалу суду, якою передає цивільну справу на розгляд до належного суду. Але на практиці буває, що постанову виносять помилково [10].

Отже, в порівнянні з першим процесуальним наслідком, де позовна заява (заява) при порушенні правил підсудності повертається позивачеві (заявнику), в цьому випадку такого не стається. Якщо така помилка була виявлена вже після відкриття провадження у цивільній справі, суд повинен самостійно визначити належний суд для розгляду даного правового спору чи іншого юридичного питання та направити туди всі матеріали. Даний процесуальний наслідок настає незалежно від того, який вид підсудності було порушено: родову чи територіальну. Тому знову не можемо погодитися з Н.М. Бессараб, яка вказує, що при виявленні порушення правил предметної підсудності після відкриття провадження у справі, суддя виносить ухвалу про її закриття [8, с. 163]. Дана ухвала не дає можливості повторно звернутися до суду з цією же вимогою. Саме тому, слідуючи правилам ЦПК України, суд повинен винести ухвалу про передачу цивільної справи до належного суду, при виявленні порушення правил родової підсудності після відкриття провадження у справі.

Якщо б суддя не міг застосувати такий механізм, як передача помилково відкритої цивільної справи до належного суду, він, таким чином, порушив би ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, яка передбачає право особи на суд, встановлений законом.

Якщо порушення правил підсудності цивільних справ виявлять після відкриття провадження, можливість винести ухвалу суду про передачу цивільної справи пов'язується з наявністю певної умови: її судовий розгляд не повинен початися. Якщо судовий розгляд цивільної справи вже почався, виносити подібного роду ухвалу в цій ситуації забороняється.

Невирішеним питанням є ситуація, коли виявлено після відкриття провадження у справі порушення правил підсудності по вимозі, на яку поширюються випадки альтернативної підсудності. Як в такому разі слід вчинити суду? До якого із кількох можливих судів йому слід пересилати цивільну справу? Відповідь на дане питання можна знайти в узагальненні судової практики. Так, у постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ» вказано: «якщо після відкриття провадження у справі та до початку судового розгляду виявилось, що заяву було прийнято з порушенням правил підсудності, суд не має права розглядати справу і зобов'язаний передати її на розгляд до суду, якому вона підсудна за законом <...>. У цьому випадку, якщо для справи встановлено альтернативну підсудність (стаття 110 ЦПК України), то справа передається до одного із судів, якому вона підсудна, за вибором позивача»

(п. 46) [11]. Виходить, що суддя для вирішення цього питання повинен залучати в судові засідання позивача, щоби почути його думку з приводу вибору належного суду. Але якщо позивач не з'явиться або взагалі буде проти такої ухвали, то що робити суду в такому разі? Суд повинен вибрати належний суд самостійно, але із врахуванням інтересів позивача. Адже правила альтернативної територіальної підсудності були придумані в інтересах саме позивача, на протиположність загальній територіальній підсудності, яка побудована в інтересах відповідача.

Скасування рішення суду в цивільній справі у зв'язку із порушенням правил підсудності в цивільному процесі виступає одним із найбільш серйозних процесуальних наслідків, порівняно із попередніми. Справа у тому, що у цьому випадку все, що було зроблено судом першої інстанції в цивільній справі, нівелюється та її розгляд слід починати повторно з самого початку. Такий наслідок найбільше затягне розгляд цивільної справи.

Взагалі в доктрині цивільного процесу даний процесуальний наслідок порушення правил підсудності найбільше викликає дискусій, розділяючи науковців на три групи. Одні науковці переконані в тому, що порушення правил підсудності за будь-яких умов повинно тягнути скасування судового рішення. Воно повинно виступати безумовною підставою для цього [12, с. 452-457]. Деякі із науковців цієї групи переконані, що подібний наслідок слід застосовувати тільки в тому випадку, якщо судові рішення не набрали законної сили [13, с. 8]. Друга група науковців вважають, що судові рішення, винесені з порушенням правил підсудності, слід безумовно скасовувати, якщо були порушені правила родової підсудності та виключної територіальної підсудності. У всіх інших випадках судові рішення треба скасовувати, якщо порушення правил підсудності привело до неправильного вирішення справи [14, с. 487-489; 15, с. 35]. Третя група науковців вважає, що порушення правил підсудності може бути підставою для скасування судових рішень тільки в тому разі, якщо це призвело до неправильного вирішення цивільної справи [16, с. 485; 17, с. 10-12].

Вважаємо, що найбільш правильною є точка зору науковців третьої групи, оскільки перевага повинна мати та ситуація, що цивільна справа була вирішена обґрунтовано та законно.

Аналіз українського цивільного процесуального законодавства показує, що розгляд судом справи із порушенням будь-якого виду підсудності, як правило, не може сам по собі бути підставою для скасування судового рішення. Як зазначено у ч. 2 ст. 308 і ч. 2 ст. 337 ЦПК України, не може бути скасоване правильне по суті і справедливе рішення суду з одних лише формальних міркувань. У ч. 3 ст. 308 ЦПК України серед підстав застосування повноважень судом апеляційної інстанції вказано, що порушення норм процесуального права можуть бути підставою для скасування або зміни рішення, якщо це порушення призвело до неправильного вирішення справи. В той час як ч. 2 ст. 338 ЦПК України зазначається, що підставою для скасування судових рішень судів першої та (або) апеляційної інстанцій і направлення справи на новий судовий розгляд є порушення норм процесуального права, що унеможливили встановлення фактичних обставин, що мають значення для правильного вирішення справи.

Отже, обидва повноваження судів різноманітних інстанцій щодо порушення норм цивільного процесуального права можна застосувати тільки за наявності однієї умови: таке порушення призвело до неправильного вирішення справи. Оскільки підсудність в цивільному процесі визначається тільки процесуальним законом, його порушення також може бути підставою для застосування таких повноважень судами різноманітних інстанцій. Але тільки за наявності однієї умови: неправильного вирішення справи.

Проте, нажаль, в Україні сформувалася практика, за якої при порушенні правил підсудності (особливо виключної) суди вищестоящих інстанцій скасовують рішення суду, виносять нові, яким відмовляють у задоволенні позову. Але ніде, при цьому, не вказують, в чому полягає неправильність вирішення справи, тобто не перевіряють їх обґрунтованість та законність з точки зору матеріального права, а тільки говорять про порушення норм цивільного процесуального права щодо визначення підсудності цивільної справи. Таких випадків у Єдиному державному реєстрі судових рішень надзвичайно багато [18]. Так, в одній цивільній справі позивач вимагав стягнути орендну плату за користування земельною ділянкою на підставі договору оренди та неустойку. Справу розглянув Вільногірський міський суд Дніпропетровської області 1 грудня 2010 р., який позов задовольнив. Апеляційна інстанція це рішення скасувала та винесла нове, яким відмовила у задоволенні позову, оскільки справа була вирішена з порушенням правил виключної підсудності. Спір між сторонами виник з приводу земельної ділянки, яка знаходиться на території Верхньодніпровського району Дніпропетровської області, а тому таку справу мав розглядати Верхньодніпровський районний суд Дніпропетровської області по місцю знаходження ділянки.

Касація з таким висновком апеляції не погодилася, оскільки порушення норм процесуального права можуть бути підставою для скасування або зміни рішення, якщо це порушення призвело до неправильного вирішення справи. Всупереч вимогам ч. 1 ст. 303 ЦПК України, під час розгляду справи суд апеляційної інстанції не перевіряв законність та обґрунтованість рішення суду першої інстанції, а тільки прийшов до помилкового висновку про те, що порушення правил виключної підсудності саме по собі є підставою для скасування рішення суду першої інстанції і ухвалення нового рішення про відмову в задоволенні позову [19].

Ось чому варто погодитися із деякими авторами, які вказують, що критерій застосування такої підстави до скасування судових рішень як «неправильне вирішення справи» надто розмитий і не зовсім прозорий для оцінки судового рішення [20, с. 550-551].

Продовження розгляду і вирішення цивільної справи виступає ще одним процесуальним наслідком при встановленні порушення правил підсудності в цивільному процесі.

Аналіз ЦПК України показує відсутність будь-яких процесуальних наслідків виявлення порушення правил підсудності цивільної справи після початку її судового розгляду, які пов'язані із створенням перепон у її розгляді. Таку справу не можна ні закрити, ні залишити позов (заяву) без розгляду, оскільки ст. 205 та ст. 206 ЦПК України містять вичерпний перелік підстав для вчинення таких процесуальних дій. Серед підстав закриття провадження у справі вказується на неможливість розгляду справи в порядку цивільного судочинства. Але непідсудність цивільної справи суду там не згадується.

Мало того, в ч. 4 ст. 116 ЦПК України чітко вказано, що забороняється передавати до іншого суду справу, яка розглядається судом, за винятком випадків, встановлених цим Кодексом. Таким чином, якщо порушення правил підсудності цивільної справи виявлено після початку судового розгляду, суд зобов'язаний розглянути таку справу і винести рішення у ній. Якщо рішення у цивільній справі буде правильним, то її розгляд із порушенням правил підсудності не призведе до жодних негативних наслідків. Саме цим і відрізняється даний процесуальний наслідок від попереднього, де нами аналізувалося порушення правил підсудності, яке зумовлює скасування судових рішень у ній. Справа у тому, що в цій ситуації порушення правил підсудності виявляється судом вищестоящих інстанцій: апеляційної чи касаційної. А у випадку такого наслідку як продовження розгляду і вирішення цивільної справи порушення правил підсудності виявляється судом першої інстанції, але він вже нічого не може в цій ситуації зробити. Не може зробити, оскільки законодавець забороняє передавати на розгляд іншого суду цивільну справу, судовий розгляд якої вже почався.

Продовження розгляду цивільної справи як процесуальний наслідок при виявленні порушення правил підсудності цивільної справи, судовий розгляд якої вже почався, взагалі нормативно в чинному ЦПК України не виписано. Про нього можна дізнатися тільки з логічного аналізу змісту ч. 4 ст. 117 ЦПК України: «забороняється передавати до іншого суду справу, яка розглядається судом». Раз забороняється передавати, в такому випадку розгляд такої справи, де було встановлено порушення правил підсудності продовжується.

Продовження судового розгляду цивільної справи при порушенні правил підсудності зумовлено недопущенням затягнення у її вирішенні. В даному разі законодавець виходить із того припущення, що навіть той суд, в якому вже триває судовий розгляд цивільної справи, зможе її правильно розглянути. Раз так, то з метою недопущення ще іншого процесуального порушення – порушення строків її розгляду – дану справу потрібно завершувати розглядати в суді, що відкрив у ній провадження.

Всі процесуальні наслідки порушення правил підсудності оформляються документально: виноситься судом ухвала відповідного змісту. Було б дуже добре, якби і у випадку встановлення порушення правил підсудності у справі, судовий розгляд якої почався, суд першої інстанції виносив хоча б усну ухвалу, фіксуючи на технічний запис судового засідання такий цивільний процесуальний факт як встановлення судом порушення правил підсудності. Це важливо, оскільки у такому випадку не можна було би посилалися на порушення судом норм цивільного процесуального права щодо визначення належного суду в цивільній справі та застосування такого процесуального наслідку як скасування судового рішення у справі. Ставити у провину суду те, що йому було прямо заборонено вчиняти законодавцем, неможливо.

На нашу думку, є можливість у певній мірі удосконалити застосування такого наслідку, як продовження розгляду цивільної справи при порушенні правил підсудності.

Найбільш поширеною проблемою у сфері цивільного судочинства, що виникає на практиці, є тривалі строки розгляду цивільних справ. Багато цивільних процесуальних механізмів націлені на їх вирішення. Так, у I півріччі 2016 року на розгляді місцевих судів перебувало майже

674 тис. позовних заяв, скарг, подань, клопотань, судових доручень та справ, що розглядаються в порядку цивільного судочинства (справ позовного провадження майже 430 тис.). Кількість справ і матеріалів, розглянутих у порядку цивільного судочинства (з урахуванням повернутих, у прийнятті або у відкритті провадження за якими відмовлено, залишено без розгляду), становить майже 466,4 тис., або 69,2% загальної кількості справ і матеріалів, що знаходились на розгляді. Із порушенням процесуальних строків, установлених ЦПК, у порядку цивільного судочинства розглянуто 20,7 тис. справ позовного і окремого провадження, або 6,5% загальної кількості розглянутих справ [21]. Отже, чисельність цивільних справ, розглянутих із порушенням встановлених строків, доволі істотна. Одною з можливостей, як зменшити таку кількість цивільних справ, є розширення підстав для такого процесуального наслідку, як продовження розгляду цивільної справи при порушенні правил підсудності.

Вважаємо, якщо позовна заява (заява) була подана із порушенням загальної територіальної підсудності або альтернативної територіальної підсудності, і цей факт буде встановлено на етапі звернення до суду, суд не повинен виносити ухвалу про повернення позовної заяви (заяви), а призначити цивільну справу до розгляду в попередньому засіданні. Якщо від відповідача надійде заперечення, де він вкаже на порушення правил територіальної підсудності, суд повинен переслати цивільну справу з матеріалами до належного суду своєю ухвалою. Якщо до проведення попереднього засідання заперечення такого змісту не надійде, суддя повинен у попередньому засіданні чітко пояснити відповідачеві про порушення територіальної підсудності та його праві вимагати перенесення розгляду цивільної справи у суд, який визначений законом. Якщо відповідач виявить таке бажання, суд ухвалою передає цивільну справу належному суду. Якщо таке бажання виявлено не буде, суд повинен продовжити розгляд цивільної справи. Суд також повинен продовжити розгляд цивільної справи, якщо від відповідача надійде клопотання про розгляд справи без його участі, тобто особа проігнорувала факт порушення правил територіальної підсудності. Таким чином, досягається значна економія в часі розгляду цивільної справи, у випадку відсутності бажання у відповідача перенести розгляд цивільної справи та/або наявності бажання розглянути її без його участі.

Подібним чином вітчизняний суд у сфері цивільного процесу вчиняє при порушенні строків позовної давності при зверненні до суду. Так, якщо суд при отриманні позовної заяви побачить пропуск строків позовної давності, він не повинен відмовляти у відкритті провадження (п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції») [22]. Цивільна справа призначається до розгляду, якщо відповідачем не буде вказано на пропуск строку позовної давності, суд повинен розглянути цивільну справу. Якщо відповідач вкаже на пропуск такого строку, що можливо зробити тільки в суді першої інстанції [23], суд закриває провадження у справі. Отже, діюче законодавство знає випадки порушення передумов права на позов, які не є перепорою у розгляді цивільної справи, до тих пір, поки на них не вкаже зацікавлена сторона справи.

Не слід забувати, що законодавець загальну територіальну підсудність встановив в інтересах відповідача, альтернативну – в інтересах позивача. Якщо вони, знаючи про можливі варіанти своєї поведінки, відповідно до вказаних видів територіальної підсудності, все одно наполягають на розгляді справи у певному суді, навіщо ж їм у такому разі заважати?

Недоцільно застосовувати такий наслідок порушення правил загальної територіальної або альтернативної підсудності при порушенні правил виключної підсудності чи підсудності декількох пов'язаних між собою справ. У випадках виключної підсудності розгляд справи більш обґрунтовано буде проведено тим судом, який визначений законом. А у випадку підсудності декількох пов'язаних між собою справ усунеться можливість одночасного винесення суперечливих рішень. Саме тому подібний процесуальний наслідок слід застосувати тільки при порушенні правил загальної територіальної підсудності чи альтернативної.

Висновки. Якщо правила підсудності цивільної справи не були дотримані, залежно від етапу її розгляду, можливі чотири процесуальні наслідки: повернення заяви (позовної заяви); передача цивільної справи до іншого суду; скасування судового рішення у справі; продовження її розгляду. Повернення заяви настає в тому разі, якщо порушення правил підсудності було виявлено на етапі звернення до суду. Повертаючи заяву, суддя повинен самостійно визначити належний суд з надісланих йому матеріалів, там, де це є можливим. При виявленні порушення дотримання правил підсудності після відкриття провадження у справі, але до початку її судового розгляду, справа передається іншому належному суду. Якщо в цьому випадку буде встановлено зловживання особою правом на звернення до суду, на заявника слід покласти фінансові санкції: оплата затрат, пов'язаних з якою до суду, що передає справу протилежної сторони та її представника

незалежно від результатів вирішення справи; оплата затрат, пов'язаних з пересиланням цивільної справи із одного суду до іншого. Скасування судового рішення в цивільній справі у зв'язку з порушенням правил підсудності можливо тільки в тому випадку, якщо цивільна справа не була вирішена правильно. Нами не підтримується ідея щодо безумовного скасування судового рішення при порушенні правил підсудності (Л.А. Грось, Г.Л. Осокіна, М.А. Рожкова тощо), оскільки при обґрунтованому та законному вирішенні цивільної справи вже не важливо, який суд виніс кінцеве рішення. Продовження розгляду цивільної справи в суді, де було виявлено порушення правил підсудності як процесуальний наслідок, можливий в тому разі, якщо розгляд цивільної справи по суті вже розпочався. Враховуючи історичний та зарубіжний досвід, вважаємо, що суд, при порушенні правил загальної територіальної підсудності та правил альтернативної підсудності, не повинен виносити ухвалу про повернення заяви чи про передачу цивільної справи за підсудністю, якщо на цей факт не буде звернена увага протилежної сторони.

Список використаних джерел:

1. Колісник О.В. Суд як суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин: дис. ... кандидата юрид. наук: спец. 12.00.03 / Колісник Олена Вікторівна; Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. – Х., 2008. – 224 с.
2. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо удосконалення засад організації та функціонування судової влади відповідно до європейських стандартів: проект закону України № 1497 від 17 грудня 2014 року // База даних «Законодавство України» / ВР України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52976#ui-tabs-2
3. Ухвала Козятинського міськрайсуду Вінницької області від 23 вересня 2011 року в цивільній справі № 2о-110 / 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/18732119>
4. Ухвала Шевченківського районного суду м. Чернівці від 26 жовтня 2011 року в цивільній справі № 2-2648/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21201710>
5. Ухвала Шевченківського районного суду м. Чернівці від 9 серпня 2012 року в цивільній справі № 2-2031/12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26157983>
6. Про визначення територіальної підсудності справ: Розпорядженням Вищого Спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 2710/38-14 від 2 вересня 2014 року // База даних «Законодавство України» / ВР України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v2710740-14>
7. Ухвала Іллічівського районного суду м. Маріуполя Донецької області від 2 грудня 2015 року в цивільній справі № 2-н/264/1332/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54031251>
8. Бесараб Н.М. Юрисдикція та підсудність цивільних справ: дис. ... кандидата юрид. наук: спец. 12.00.03 / Бесараб Наталя Миколаївна; Національний університет «Одеська юридична академія». – Одеса, 2015. – 208 с.
9. Ухвала Оболонського районного суду міста Києва від 10 серпня 2011 р. в цивільній справі № 2-4476/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/18649085>
10. Постанова Петропавлівського районного суду Дніпропетровської області від 23 січня 2013 р. в цивільній справі № 0432/2809/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29288894>
11. Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ: постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ України № 3 від 1 березня 2013 р. // База даних «Законодавство України» / ВР України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0003740-13>
12. Жилин Г.А. Правосудие по гражданским делам: актуальные вопросы : [монография]. – М.: Проспект, 2010. – 576 с.
13. Грось Л.А. О значении правильного определения подсудности гражданского дела / Л.А. Грось // Арбитражный и гражданский процесс. – 2010. – №3. – С. 5-8.
14. Осокіна Г.Л. Гражданский процесс. Общая часть / Г.Л. Осокіна. – 2-е изд., перераб. – М. : Норма, 2008. – 752 с.

15. Рожкова М.А. Договорное право: соглашения о подсудности, международной подсудности, примирительной процедуре, арбитражное (третейское) и мировое соглашения / [М.А. Рожкова, Н.Г. Елисеев, О.Ю. Скворцов] ; под ред. М.А. Рожковой. – М. : Статут, 2008. – 525 с.
16. Елисеев Н.Г. Подсудность дел, связанных с недвижимостью // Объекты гражданского оборота: сб. статей / отв. ред. М.А. Рожкова. – М. : Статут, 2007. – С. 481-530.
17. Терехова Л.А. Фетишизация правил подсудности в гражданском судопроизводстве/ Л.А. Терехова // Арбитражный и гражданский процесс. – 2009. – № 6. – С. 10-12.
18. Рішення колегії суддів судової палати з розгляду цивільних справ апеляційного суду Львівської області від 22 вересня 2011 року в цивільній справі № 22-ц-4499/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/18733104#>
19. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 27 липня 2011 року в цивільній справі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/17318443>
20. Зейкан Я.П. Цивільний процесуальний кодекс України: [науково-практичний коментар] / Я.П. Зейкан, Н.Л. Луців-Шумська, Н.Л. Шумська. – К.: КНТ, 2011. – 672 с.
21. Аналіз даних судової статистики щодо розгляду справ і матеріалів місцевими загальними судами, апеляційними судами областей та міста Києва протягом I півріччя 2016 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html
22. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції: постанова Пленуму Верховного Суду України №2 від 12 червня 2009 р. // База даних «Законодавство України» / ВР України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-09/print1443616964364165>
23. Про окремі питання застосування строків позовної давності: лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 10-70/0/4-13 від 16 січня 2013 р. // База даних «Законодавство України» / ВР України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v_070740-13